

HATÁRMEZSGYÉN. PROGRESSZÍV KÖZÖSSÉGEK A ZSIDÓ VALLÁSI MEZŐBEN

SZÁSZ ANTÓNIA

Bevezetés

A hazánkban 15 éves múltra visszatekintő progresszív judaista mozgalom, mint minden alulról szerveződő megújulási mozgalom, beindította a fennálló rendszer (jelesül a zsidó hitközségi rendszer) védekező mechanizmusait. Különösen azért, mert mélyen gyökerező, tradicionális ideológiák és gyakorlatok megváltoztatására törekszik. A vallási előírások újraértelmezése, a szokások modern igényeknek megfelelő átalakítása, az emancipált – női rabbit is megengedő – felfogás jókora intézményi és személyes ellenállásba ütközik a többi zsidó vallási irányzat, de még a szekuláris zsidók részéről is. Ennek folytán a progresszív (vagy reform) zsidók igen ambivalens helyzetben találják magukat. Világi életükben, munkájuk, mindennapjaik során elfogadja őket a környezetük. Ugyanakkor mások zsidó mivoltuk miatt gyakran kívülállóként, idegenként viszonyulnak hozzájuk, és nem ritkán – közvetlen vagy közvetett módon – hangot is adnak ennek. Ám ugyanilyen attitűddel viseltetnek irántuk a többi zsidó vallási irányzathoz tartozó szervezetek, és a más felfogású zsidó emberek is. A progresszív közösségek egzisztenciális helyzetük stabilizálása, zsidóként való hivatalos elismertetésük, valamint magyar és zsidó identitásuk, továbbá modern életvitelük és igényeik harmonizálása végett komplex integrációs stratégiákat dolgoztak ki. A zsidó vallási és világi mezőben való érvényesülésük, a mezőben zajló dinamikus változó viszonyok interpretálásához tanulmányomban szeretném feltárni a szervezeti elutasításuk hátterében meghúzódó érdek- és értékütközéseket, bemutató, miképp manifesztálódnak a vizsgált mezőben. Másfelől pedig szeretnék rámutatni arra, milyen értékek és érdekek okán jönnek létre a szakadások mellett új összefogások, és mutatkoznak meg a személyes vagy szervezeti elfogadás, illetőleg a beilleszkedés első jelei.

A tanulmány hátterét szolgáló kutatás egyfelől a hazai progresszív zsidó közösségekben végzett több éves, résztvevő megfigyelésen alapuló terepmunka, másrészt a zsidó mezőben folytatott kvalitatív vizsgálat, média- és dokumentumelemzés eredményeire támaszkodik.

A progresszív judaizmus rövid bemutatása

Az irányzat kialakulása

A zsidóságban mindig is voltak újító mozgalmak, de a legmarkánsabb változást a liberális judaizmus indította el, amely az 1830-as évek Németországában bontakozott ki. Újfajta vallásfilozófiáját a német és osztrák zsidó felvilágosodás nagy gondolkodói fektették le, köztük Martin Buber, Gershom Scholem, Franz Rosenzweig vallásfilozófusok.¹ Az irányzat szemlélete Martin Buber azon gondolatával rokonítható, amely a vallási törvényeket betű szerint követő életformával szemben a törvények értelmét kereső, azok szellemében cselekvő vallásosságot tartja a zsidóság követendő példájának.

Az 1910-es években német hatásra, hasonló alapelvek mentén fejlődött ki a reform judaizmus az Amerikai Egyesült Államokban – s ott is terjedt el leginkább, mivel életképes

¹ Löwy 1988

választ adott az amerikai kultúra növekvő szekularizációjára és az asszimilációs nyomásra.²

A liberális és a reform judaizmus követőit tömöríti a Progresszív Judaizmus Világszervezete (*World Union for Progressive Judaism*, röviden WUPJ), amely 1928-ban alakult meg Berlinben. A WUPJ ma Amerikában, Izraelben, Nyugat-Európában és több kelet-európai országban (összesen 42 országban) képviselteti magát; több mint 1200 zsinagóga a tagja és 1,7 millió hívő tartozik hozzá – ezzel a progresszív judaizmus, követőinek számárányát tekintve, a legnépesebb zsidó vallási irányzat a világ zsidóságán belül. Magyarországon két közösség a WUPJ elismert tagszervezete. Sokáig az egyetlen ilyen magyarországi szervezet az 1992-től egyesületként, 2004 decemberétől pedig hitközségként bejegyzett Szim Salom Progresszív Zsidó Közösség volt, élén egy női rabbival. 2006 júniusában a tagság egy része kivált, és megalakította a Bét Orim Progresszív Zsidó Közösséget, amely 2007-ben tett szert hitközségi státuszra, vallási vezetője Raj Ferenc rabbi (a berkeley-i Beth El hitközség nyugalmazott rabbija) lett.

A progresszív judaizmus főbb jellemzői

A vallási megújulás tartalmi (azaz ideológiai, teológiai) és formai (rituális/liturgikus, szokásbeli) jegyekben egyaránt jelentkezik. A Tórát (Mózes öt könyvét) nem isteninek, vagy Isten által diktált, hanem isteni ihletettségu, de emberek által írottak tételezik, így az összes tórai törvény betartását nem tartják kategorikus köteleességüknek. Explicit módon kinyilvánítják azt, hogy számukra bizonyos vallási előírások, parancsolatok prioritást élveznek, míg másokat mellőznek, mivel azokat csupán egy adott történelmi korban (abban, amelyben leírták őket) ismerik el relevánsnak. Szerintük mindenkinek jogában áll a parancsolatokat – néhány alapvető előíráson túl – a maga számára hierarchikusan rendezni, s nem kéri számon azok betartását (így például azt sem, hogy valaki kóser háztartást vezet-e).

Eltérően viszonyulnak a zsidó tradícióhoz is: mint értékes örökséget, céljuknak tekintik megismerését, azonban nem tartják állandónak és megváltoztathatatlanak, sokkal inkább folyamatosan változóknak, amely reagál a társadalmi változásokra, és az egymást követő nemzedékek tapasztalatait, a szekuláris világban megjelenő, számukra értéket képviselő ideákat is magába építi. Ideológiájuk és a tradícióhoz való eltérő viszonyulásuk folyománya a vallási törvények újraértelmezése, a szertartások bizonyos mértékű racionalizálása (számuk csökkentése, hosszuk lerövidítése, a hagyományos kezdési időpontok elcsúsztatása), hogy a modern ember életritmusának jobban megfeleljenek, továbbá az emancipáció érvényre juttatása a hitéletben, amelynek révén a férfiak és a nők egyenlő eséllyel tölthetnek be bármely közösségi vagy zsinagógai posztot, akár a rabbi hivatását is. Úgy gondolják, hogy az ideológiai elemeknek és a rituális gyakorlatoknak a mai embert megszólítóknak kell lenniük, ezért megváltoztatása, új elemekkel való gazdagítása megengedhető. Nem ragaszkodnak az imák eredeti szövegéhez, olykor formai újításokkal a mai kornak megfelelővé és személyessé teszik, sőt, elfogadhatónak tartják újabb imák kitalálását is (pl. a kórházban fekvők vagy repülőútra készülők számára).³

A progresszív zsidóságban a nők teljesen egyenrangúak a férfiakkal, bármilyen státuszt betölthetnek, rituális tér- és tárgyhasználatuk nem különbözik a férfiakétól: nem

² SILVERSTEIN 1994

³ Ld. *Függelék*

kell elkülönülve ülniük, „felmehetnek” a Tórához a hetiszakaszok olvasásakor, magukra ölthetik az imaszíjakat, imarajtokat és az imasálat – amit a hagyományos, bevett irányzatokban nem szokás. Az egyenjogúság a házasság körüli jogokban és szokásokban is megmutatkozik. A hagyományos zsidó esküvőn a menyasszony lényegében passzív, és a házasságlevél csupán a férj anyagi kötelezettségeit tartalmazza feleségével szemben. A reform esküvőn a házasulandók egyenrangú, aktív félként vesznek részt, és a házasságlevél kölcsönös kötelezettségeiket rögzíti a szeretetre és a törődésre. Hagyományosan a válás vallási eljárását (héberül: get) csak a férj kezdeményezheti. Ha ezt nem teszi, akkor a nő – legyen akár polgárilag elvált – vallási értelemben továbbra is volt férjéhez van kötve. Amennyiben újráházasodik, a második házassága tiltott kapcsolatnak minősül. Az e kapcsolatból született gyerekeknek tilos elfogadott kapcsolatból születettel házasodniuk. A progresszív zsidóság igazságtalannak tartja ezt a törvényt, és semmisnek tekinti. Több külföldi hitközségnél a nő hivatalos írást (getet) adhat volt férjnek arról, hogy vallási értelemben is semmis a frigyük.

A progresszív mozgalom kialakulásának, illetve megjelenésének társadalmi motívumai

Ha megvizsgáljuk a vallási megújulás említett (liberális, reform, illetve progresszív) változatait, azt találjuk, hogy mindegyik gyökerénél makroszinten bekövetkező társadalmi-kulturális változások állnak, illetve mikroszintű átalakulások: a vallási megújulást képviselő csoportok társadalmi helyzetének, értékeinek és értékítéleteinek, intencióinak megváltozása. A vallási megújuláshoz vezető, világszerte tapasztalható motívumok közül kiemelendő a modernizáció, a gondolati szabadság általános kívánalma, az emancipáció mind szélesebb körű kivívása, a zsidóságnak a többségi társadalomba történő, egyre fokozódó asszimilációja, a szekularizáció növekedése, egyúttal az ezzel szinte párhuzamosan megjelenő (újra)vallásosodási igény. Az egyéni késztetések, attitűdök és igények ezen túlmenően nagyon változatos képet mutatnak – a különböző régiók és személyek eltérő történelmi tapasztalata, társadalmi-kulturális helyzete okán.

Magyarországon nem csupán a zsidóság tekintetében, hanem általában is elmondható, hogy a rendszerváltozás felerősítette a már korábban elkezdődő folyamatokat. Angelusz Róbert és Tardos Róbert rámutatott arra, hogy a szocialista rendszer felbomlásának egyik legjellegzetesebb tünete volt az, ahogyan Magyarországon az 1980-as évektől kezdve sorra jöttek létre különféle csoportok, egyesületek, szerveződések, mozgalmak, vallási közösségek stb., amelyek újfajta identitásokat kínáltak tagjaiknak, vagy lehetővé tették az addig peremre szorított identitás-elemek nyílt kifejezését. Az emberek vállalni kezdték korábban illegitim, üldözött vagy nem-kívánatos identitásaikat, a múlthoz, a tradícióhoz, a korábban elítélt szokásokhoz vagy eszmékhez való ragaszkodásukat. A legkomolyabb elmozdulás a hívő identitás nagyarányú növekedése, csaknem megduplázódása volt, ami a korábban lefojtott, illetve a nyilvánosság előtt némileg elrejtett vallásos érzelmek felszabadulásával hozható összefüggésbe.⁴

A rendszerváltozással együtt járó társadalmi változás okozta bizonytalanságban a zsidó gyökerek felkutatása, az identitáskeresés, az „új” közösség utáni vágy nem ritkán a zsidó tradíciókat őrző és ápoló vallási közösségek felé vette – kinél időlegesen, kinél tartó-

⁴ ANGELUSZ–TARDOS 1992, 68.

san – az irányt.⁵ Nyilvánvaló igény jelentkezett a kettős, magyar-zsidó identitás harmonizációjára – minthogy az erőteljes asszimiláció, szekularizáció, a pártállami rendszer, az antiszemitizmus illetve a Holocaust borzalmi miatti elfojtás, a zsidóságtól vagy a zsidó hagyományoktól való elfordulás a zsidó identitáselemeket zavarossá, kialakulatlaná, s a magyar identitáselemekkel sokszor összeegyeztethetlenné tette. A szekuláris világ változásaira és kívánalmaira érzékeny progresszív mozgalom ezt a harmonizációt deklarált céljai közé sorolta. A korábbi traumák feldolgozásán túl példát kíván nyújtani arra, hogyan lehet pozitív zsidó identitást felépíteni a zsidó tradíció megismerésén, a zsidó vallási és kulturális életben való részvételen keresztül.

A progresszív judaista szemlélet és gyakorlat fogadtatása

A legtöbb zsidó irányzat a progresszív szemléletet és gyakorlatot elfogadhatatlannak tartja, minthogy számukra a zsidó törvények által kijelölt zsidó út, vagyis a *háláchá*, egységes egészként követendő etalon, a tórai törvények pedig isteniek, ezért betartásuk kötelező. Továbbá, sokan gondolják úgy, hogy a diaszpórában élő zsidóságot évszázadokon át a zsidó tradíció fenntartása, a hagyományos értékek szerint való életvitel, a zsidó tanítások által közvetített normák szigorú betartása őrizte meg. Ezért – érthető módon – a progresszív irányzat ideológiája és gyakorlata rendkívüli intézményi és személyes ellenállásba ütközik más irányzatok, de még a szekuláris zsidók részéről is.

A hagyományos (ortodox vagy konzervatív), illetve progresszív felfogás, érték- illetve normarendszer sok szempontból különbözik egymástól, eltérnek értékpreferenciáik is. Ezért bizonyos tettek és normákat (törvényeket, előírásokat, kötelezettségeket) a különféle zsidó vallási irányzatok követői eltérőképpen ítélnék meg. Azonban nem mondhatjuk azt, hogy egyik nézőpont vagy gyakorlat jobb vagy rosszabb a másiknál. A „jó” és „értékes” mindig valamely normarendszer elvárásainak, tehát valamilyen standardnak, mércének, kívánalomnak való megfelelést jelent. Az adott társadalmi és normatív kontextus határozza meg tehát, hogy milyen minősítést kap egy cselekedet. S az adott kontextusban az eltérő minősítések értelme megérthető, felfejthető.

A progresszív judaizmus követői (a reformzsidók) a zsidóság eltűnéséről, illetve megtartásáról is eltérően vélekednek, mint az ortodox vagy konzervatív irányzat követői. Úgy látják, hogy a tradícióőrök száma nyilvánvalóan rohamosan fogy, mozgalmuk viszont az asszimilált rétegek számára a megnövekedett szekularizáció közepette is alternatívát nyújt a zsidó vallás és hagyomány megismerésére és követésére, ezáltal pedig komoly szerepet játszik a zsidó hagyományok megőrzésében, a teljes zsidó identitásvesztés elkerülésében. Ezzel lehetőséget ad sok, magát zsidónak valló személynek arra, hogy saját érték- és normarendszerét a zsidó hagyományok szellemében építse fel, átélhesse zsidósága pozitív töltetét, és zsidóságának gyakorlását modern életvitelébe illeszthesse.

A zsidóság megtartása, a hagyományok őrzése azért sarkalatos pont, mivel a közösség túlélése rendkívül fontos. A zsidóság tekintetében ez a diaszpórában – a szekularizációval, kulturális keveredéssel, modernizációval – veszélybe került. A hagyományosan bevett irányzatok úgy látják, a progresszív mozgalom változtatása, hagyományos normáktól és értékélelési szempontoktól való eltérése, továbbá, a nem a hagyományos értékrendre való nevelés ezt még inkább veszélyezteti, elbizonytalanítja. Emiatt a tágabb zsidó közösség egy

⁵ vö. KOVÁCS 2002

nagy része a progresszív irányzat képviselői iránt ellenszenvvel viseltetik, intézményeiből – ha csak lehet – elutasítja.

Magyarországon a dualizmus óta az ún. neológ (konzervatív, hagyományörző) hitközségek feletti szervezet, a Magyar Zsidó Hitközségek Szövetsége (Mazsihisz) van domináns pozícióban. E szervezet tartja a kapcsolatot a kormányzattal, dönt a befolyt pénzek szétosztásáról. A Mazsihisz a progresszív mozgalmat és a hazai progresszív közösségeket nem fogadja el zsidó vallási szervezatként. Ez az elutasítás egyfelől egzisztenciálisan ellehetetleníti a progresszív közösségeket, akik külföldi támogatásra szorulnak (e támogatások nem kiapadhatatlanok, folyamatosan kell tehát törekedniük saját létfeltételeik megteremtésére), másfelől megkérdőjelezi zsidó státuszukat.

A magyar zsidó besorolás és önbesorolás kérdése

A *magyar zsidó* fogalma igen komplex – több tényezőből áll, amelyek mindegyike megosztható vagy elvitatható, illetve eltérő súllyal, előjellel eshet latba.

A magyarság definiálása is sokrétű. A zsidóság meghatározása még kevésbé egyértelmű, viták tárgyát képezi ma is. A zsidóság nem határozható meg népként, vagy vallásként, mert hiányoznak hozzá azok az alapvető kritériumok, amelyek szerint a modern tudomány meghatároz egy népet vagy vallást.

A zsidó vallási törvény szerint zsidó az, akinek anyja zsidó vagy (vallási bíróság előtt) betért a zsidó vallásba. Izrael alkotmánya zsidónak fogad el bárkit, akinek van zsidó nagyszülője.

Amiként sokféle zsidó identitás létezik, úgy a zsidóságnak, a zsidó mivoltnak is sokféle meghatározása lehet (és van forgalomban): vallási, etnikai, kulturális, származási, családhoz kötődő, érzelmi, nyelvi stb.

Egyéb meghatározások is léteznek: zsidó az, aki a) önmagát annak tartja, b) akit a zsidók annak tartanak, c) akit a környezete annak tart. Csepeli gondolatmenetén továbbhaladva, az egyedül feszültségmentes állapot az, ha a háromféle besorolás megegyezik.⁶

Feszültséggel jár – a fentiek alapján – az, ha egy önmagát nem zsidóként definiáló magyar állampolgárt zsidónak, továbbá nem magyarnak (a magyarságtól idegennek) minősítenek. Vagy ha egy vegyes házasságból származó, önmagát magyar zsidónak valló, zsidó identitással rendelkező embert a vágyott zsidó közösség nem fogad el zsidónak (vallási alapon), míg tágabb környezete zsidónak tartja. Illetve, ha valakit zsidó vallásgyakorlóként nem fogadnak el magyarnak, stb.

Fontos kérdés tehát, hogy ki határozza meg a progresszív zsidó egyének, illetve közösségek magyarságát, illetve zsidóságát, s ezek a meghatározások milyen súllyal szerepelnek egymás mellett, vagy egymással szemben, valamint milyen és mekkora hatást gyakorolnak az adott entitásra. A besorolást végző lehet tehát:

- a) *önmaga* – tovább árnyalja a képet, hogy hol, mikor, egyéni vagy közösségi szinten történik-e az önbesorolás (pl. lehet manifeszt vagy rejtőzködő az identitás);
- b) *a csoport* (ahova tartozva) – tovább árnyalja a képet, hogy mit tekintünk referencia-csoportnak: a zsidó vallási, avagy a zsidó világi mezőt;

⁶ CSEPELI 1992, 113-114

- c) *a környezet* – tovább árnyalja a képet, hogy mit tekintünk most környezetnek: a munkahelyi vagy iskolai környezetet, az antiszemita inzultusok kontextusát, a tágabb magyar társadalmat, vagy csak a vallási kontextusnál tágabb zsidó környezetet.

A progresszív közösségek esetén további feszültséggel jár, hogy a zsidó vallási mezőben épp vallási értelemben kérdőjelezzik meg a zsidóságot szervezeti, közösségi, és adott esetben (nem ritkán) egyéni szinten. Miközben e közösségek és egyének azért fordultak zsidóság felé, hogy zsidó identitásukat felépítsék, megerősítsék, kifejezzék.

A hazai progresszív közösségek nézete és gyakorlata az, hogy nyitva állnak a ve-gyes házasságban élők előtt, az önmagukat nem vallási, hanem kulturális (vagy egyéb) értelemben zsidónak vallók előtt. Ugyanakkor komoly erőfeszítéseket tesznek annak érde-kében, hogy legitim zsidó szervezetként elismerjék őket.

A hazai progresszív zsidó közösségek integrációs stratégiái az elmúlt évtizedekben

A kezdetek 1970–1986: a zsidó kultúra iránti érdeklődés, a kulturális tanulás időszaka

A progresszív közösség leendő alapítói az 1970-es években mentek el a József körüti rabbiszeminárium péntek esti keddusaira (szombat fogadási szertartásaira), majd Raj Tamás rabbi körül kialakult egy tanulókör, ahol zsidó kultúráról, vallásról, filozófiáról tanulhattak.

1986-tól: a progresszív ideológia és gyakorlat megismerése

A rabbiszemináriumban találkoztak egy progresszív zsidó házaspárral, akiknek személyisé-ge, életvitele rendkívül szimpatikus lett számukra. A házaspár segített abban, hogy útmuta-tást és gyakorlati segítséget kapjanak a zsidó kultúra progresszív szemléletű gyakorlásához. Londoni progresszív zsidó fiatalok tartottak nekik előadásokat és rítusokat Budapesten, majd pedig Londonban. Egy évet töltött náluk egy segítő rabbi is.

1991-ben a kis közösség egyik nőtagja kedvet kapott ahhoz, hogy rabbinikus tan-ulumányokat folytasson a londoni Leo Baeck College-ban.

1992: névadás és egyesületté alakulás

1992-ben informális közösségből hivatalosan bejegyzett egyesületté alakultak, *Szim Salom Progresszív Zsidó Közösség* néven. Az angol támogatók szorgalmazására *vallási tevékeny-séget is végző* egyesületté, a progresszív világszervezet (WUPJ) tagszervezeteként. Ezt azonban nem mindenki akarta, így végül azok alapították meg az egyesületet, akik úgy érezték, hogy a névadás egy fontos dolog, s azzal, hogy formálisan is megalakulnak, erősítik a saját identitásukat és belső erejüket, ugyanakkor a zsidóságot a zsidó vallási hagyom-ányban gyökerező rítusokban is szeretnék megélni.

Megalakulásuk után több mint 10 évig szembesültek és küzdöttek jogi és politikai elismerésük hiányával, egyéni és intézményi ellenszenvvel, elutasítással, illetve a társadal-mi diskurzusból való kizártsággal. Megoldást kellett tehát találniuk számos, jórészt ebből adódó problémájukra. Anyagi helyzetük bizonytalan, nincs saját zsinagógájuk, a megszer-zésért folytatott lobbitevékenység sok nehézségbe ütközik. Saját rítusaik szerint való te-meközésük jogi helyzete megoldatlan. A rituális fürdő szabad használata nincs biztosítva a számukra.

1998–1999: dilemma: önálló egyházi státusz vagy a Mazsihisz-tagság lenne kedvezőbb?

A rabbinó 1998-ban fejezte be londoni tanulmányait, és 1999-ben iktatták be Budapesten.

Felvetődött, hogy az immár vallási vezetővel rendelkező közösség önálló egyházzá alakuljon-e, vagy inkább kérje tagfelvételét a Mazsihiszbe.

1998-ban a közösség felvételi kérelmet nyújtott be a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségéhez, minthogy a kormányzattal való kommunikációt és az állami pénzek elosztását ez a neológ szervezet végzi. Ebben kinyilvánították, hogy a Szim Salom közösség „*természetesen a magyar zsidó hitközségek sorába tartozik*”, s mint ilyen, igényli, hogy a közösséget a Mazsihisz autonóm tagozatként fogadja tagjává. Ám kérelmüket elutasították azzal az indokkal, hogy a Szim Salom gyakorlata ellentétes a Mazsihisz alapszabályában foglaltakkal. Az elutasítás indoka érték-norma alapú volt, ám háttérben finansiális, intézményi okok, a szerep-egalitárius szellemiségtől és a női rabbitól való ódzkodás álltak, valamint a híveik elvesztésétől való félelem, akik esetleg liberálisabb közösséghez csatlakoznának. Sokan aggódtak – és aggódnak – a zsidóság, a zsidó tradíció „eltűnése”, a környező társadalomban való feloldódás, illetve a túlzott liberalizmus miatt.

Mivel nemzetközi nyomásra sem vált kedvezőbbé a fogadtatásuk, ismét felvetődött a közösség egyes tagjaiban az önálló egyházzá alakulás gondolata.

Az elutasítás okán magas rangú amerikai reform rabbikból álló delegáció érkezett Budapestre, hogy látogatásukkal előmozdítsák a progresszív irányzat népszerűsítését, valamint legitimitásának elismerését. Ám azt nem támogatták, hogy a közösség önálló státuszú egyházzá alakuljon. Többek között azért sem, mert ez a zsidó egység megbontásaként lett volna értelmezhető. Hangsúlyozták, hogy a WUPJ fél évszázados hagyománya szerint a tagszinagógák liberális beállítottságuknak megfelelően párbeszédre törekednek más irányzatok képviselőivel, illetve integrálódni próbálnak a föderatív szervezetekbe. Ez legnagyobb mértékben az Egyesült Államokban sikerült.

A közösség újragondolta stratégiáját. A közgyűlésen kimondták, hogy egy külön egyház alapításával „*nem égetik-e föl maguk mögött azt a hidat, mely [egyszer talán] a Mazsihiszhez köthetné őket*” A WUPJ képviselői biztosították őket arról, hogy támogatni fogják a közösséget a tagfelvételben. Kérelmük azonban 1999-ben végleges elutasításra talált.

2000: a Mazsihisz világi zsidó szervezetként fogadja el őket

A külföldi progresszív szervezetek nyomására, valamint a Mazsihiszen belüli viták nyomán – miszerint a Mazsihisznek, mint a magyar zsidóság képviselőjének diszkriminálni sem szabad, ugyanakkor az alapszabályában foglaltaktól eltérő gyakorlatot folytató szervezetet sem fogadhat soraiba – a progresszív közösséget zsidó vallási szervezetként nem, de zsidó civil szervezetként nyilvántartásba vette a Mazsihisz. Erről 2000 februárjában az alábbi nyilatkozatot adták ki:

Tisztelt Vezetőség, Kedves Hittestvéreink!

[...] „A Magyarországi Rabbikar egyhangúlag kinyilvánítja, hogy a Szim Salom mozgalom azon tagjait, akik a zsidó vallási törvények szerint zsidók,⁷ testvéreinek tekintik, velük minden, a zsidóságot érintő politikai és

⁷ Vallási értelemben zsidónak számít, akinek édesanyja zsidó, vagy aki rabbinikus bíróság előtt betért a zsidóságba.

társadalmi kérdésben együttműködni óhajt. Kijelentjük azonban, hogy a Szim Salom mozgalom a tradicionális neológ hagyományoktól alapjaiban különbözik, ezért hitközségként nem ismerhetjük el, felvételét a Mazsihiszbe nem fogadhatjuk el."

E nyilatkozat értelmében a Mazsihisz Vezetősége a Szim Salom Egyesület felvételi kérelmét elutasítani kénytelen. Egyúttal értesítjük Önöket, hogy Egyesületüket társadalmi szerveződésként, a Magyarországi Zsidó Civil Szervezetek nyilvántartásába vettük. Biztosítani kívánjuk Önöket, hogy a Mazsihisz teljes jó szándékkal viseltetik munkájuk iránt, és mindenkor örömmel néz elébe a magyarországi zsidóság érdekében az Önökkel történő közreműködésnek.

Jelen levélből egy példányt csatolunk a World Union for Progressive Judaism, European Region-nek küldött válaszukhoz.

Tisztelettel: Tordai Péter (elnök) Zoltai Gusztáv (ügyvezető igazgató)

2004: bejegyzik a Szim Salom Progresszív Zsidó Hitközséget

A sorozatos elutasítások folytán a Szim Salom közösség saját kezébe vette problémáinak rendezését. Erős hangsúlyt fektettek gazdasági és kulturális menedzsmentjükre, a közösség-építésre és a külkapcsolatok erősítésére, partnerségek létesítésére. Mivel hitéleti tevékenységük is egyre intenzívebbé vált, 2004-ben hitközségi minőségben jegyeztették be magukat. Az önálló egyházi státuszt ekkor már a progresszív világszervezet sem ellenezte.

2005: elindul a nyitás a progresszív közösségek felé

Éppen eltérő felfogásuk és gyakorlatuk, mondhatni újszerűségük okán 2005 áprilisában a Marom Egyesület meghívta a Szim Salom rabbinóját más zsidó vallási irányzatok képviselőivel egyetemben az Erzsébet téri Gödör Klubban szervezett kerekasztal-beszélgetésre. Jóllehet a több résztvevő explicit módon vagy ironikus formában, de kifejezte elhatárolódását a rabbinótól és közösségtől, mégis fontos változás történt: részesei lettek a zsidóságról folyó és zsidóságon belüli társadalmi diskurzusnak.

Egy szerencsés érdekegyezés okán további rendezvényekre is eljutottak, és elismertségre is szert tettek. Történt ugyanis, hogy 2005-ben 18 szervezet megalakította a Mazsihisz hegemoniáját megkérdőjelező *Zsidó Közösségi Fórumot* (ZSKF). Úgy érezték, a hazai zsidóság sokszínűségét a Mazsihisz nem tudja és nem is óhajtja képviselni, így hát új összefogásra van szükség. Közösen szervezték meg a *Párbeszéd a zsidóságról* című konferenciát 2005. november 17–20. között a Magyar Tudományos Akadémián.⁸ A ZSKF-ben a Szim Salom olyan szervezetekkel is partnerkapcsolatba került, amelyek korábban őrizkedtek a velük való érintkezéstől, minthogy ellenszenvvel viseltettek irántuk.

2006–2007: megalakul a Bét Orim közösség, és hitközségi státuszra tesz szert

2006 júniusában az akkor már több mint 200 fős tagsággal rendelkező Szim Salom Közösségből kiváltak egy csoportja megalakította, és egyesületként bejegyeztette a *Bét Orim Progresszív Zsidó Közösséget*, amely 2007-ben tett szert hitközségi státuszra, a progresszív

⁸ <http://www.zskf.org/index.php?page=A+Konferencia>

irányzat amerikai, ún. reform vonalának első hazai képviselőjeként. Vallási vezetője a Kaliforniában élő, s onnan az év felében hazalátogató Raj Ferenc reformrabbi (a berkeley-i Beth El hitközség nyugalmazott rabbija) lett. Raj Ferenc hazánkban és külföldön is ismert rabbi, a történettudományok doktora, aki a budapesti Rabbiképző Intézetben végzett.

2008: mind általánosabbá válik az igény a sokszínűsége

A hazai zsidóságban egyre nagyobb hangot kap az igény arra, hogy magyar zsidóság sokszínűsége megfelelő képviseletet kapjon, s ezt ne egy hegemon helyzetben lévő, neológ vallási ernyőszerkezet, vagyis a Mazsihisz gyakorolja. Az „ügy” már a napi sajtóban is hangot kapott, vagyis kikerült a szélesebb nyilvánosság elé.⁹

A kérdés megvitatására a Mazsihisz 2008. november 16-ára összehívta a döntési jogkörrel nem rendelkező ún. Magyar Zsidó Kongresszust. A magyar zsidók on-line fórumain¹⁰ megfogalmazódott a kétség a tekintetben, vajon mennyiben tekinthető ez a kongresszus érdeminek, s mennyiben kívánja csupán a látszatot fenntartani.

A Szim Salom és a Bét Orim közösség a szétválásuk okozta feszültség dacára egy közös cél érdekében novemberben összefogtak, és közös nyilatkozatot tettek közzé – az ún. masszorti (szintén egalitárius szemléletű) közösséggel egyetemben – arról, hogy nem kívánják részt venni a kongresszuson, mivel érdekeiket nem érzik képviseltetve általa. Helyette közösen értekeznek majd arról, mit kellene tenniük az érdekképviseletük érdekében.

Modernitás és hagyomány szintézise, a sokszínűség igenlése

Fentebb már szó volt arról, hogy a liberális judaizmus a német zsidó felvilágosodás (Enlightenment) terméke. Sikeresen ötvözte a zsidó hagyományt a modernitással: úgy alakította és értelmezte a zsidó tradíciót, hogy a modern kor embere választ találjon benne kérdéseire, és az asszimilált zsidóság igényeinek megfelelően. Nyugat-Európában a XIX., az Egyesült Államokban a XX. század első felében áttörést hozott, és mára a legnépesebb zsidó vallási irányzattá fejlődött.

Láttuk, hogy Magyarországon egy maroknyi közösség adaptálta angliai közvetítéssel a nyugat-európai mintát. Ám az ottani siker nem következett be: hazánkban máig néhány száz fős tábora van a progresszív irányzatnak. A tények azt mutatják, hogy a magyar zsidóság jelentős része aktuális kérdéseire, problémáira – legalábbis egyelőre – nem a progresszív judaizmusban keresi és találja meg a válaszait.

Itt más a történelmi és társadalmi kontextus, mint a nyugati felvilágosodás korában. Az embereknek és csoportoknak eltérőek a történelmi tapasztalataik, eltérő a hagyományhoz és önnön zsidóságukhoz való viszonyuk (a Holocaust okozta traumák, az elfojtás, a szocialista rezsim szekularizációs politikája miatt, s még folytathatnánk a sort). A kívülről importált, újfajta ideológia és gyakorlat ráadásul nagy ellenállásba ütközik a hazai zsidó vallási, sőt nem ritkán a szekuláris miliőben is, intézményi és egyéni szinten egyaránt.¹¹

Ugyanakkor a fiatalabb generációk körében megjelennek a zsidó tradíció és a modernitás szintézisének alternatív útjai: mint például a modern ortodoxia, illetve a modern életvitelű és felfogású zsidó fiataloknak a zsidó hagyományhoz való pozitív viszonya, glo-

⁹ Például: a Népszabadságban és a HVG-ben.

¹⁰ Például: szombat.hu, judapest.org

¹¹ Szász 2008

bális és lokális kérdések iránti nyitottsága, s ezek megvitatásának modern diskurzusai. Mindezen jelenségek és tendenciák háttérében egyfelől a magyar zsidóság sajátos helyzete, történelmi tapasztalata, sorsélménye, és ennél fogva eltérő igényei és kérdései állnak, másrészt a közép-kelet-európai térség és – még szűkebben – a magyar társadalom történelmi múltja, jelen társadalmának jellemző viszonyai, illetve a modernizációnak a nyugatitól eltérő volta áll. Egyszermind a fiatalabb generációk újfajta, természetesebb, innovatív viszonya a modernitáshoz, amely lehetővé teszi a modernitás helyi és kvázi csoportszintű értelmezését, a tradíció és a modernitás dichotóm viszonyának feloldását, a lokális és globális kérdések csoport- vagy közösségi szintű megvitatását, értéknek tekintve a diverzitást, a vélemények pluralitását. Ezt fejezi ki a Judapest nevű¹² on-line fórum mottója is: „*Két zsidó, három vélemény*”¹³ Illetve a Pilpul.net portál¹⁴ elnevezése. A *pilpul* ugyanis vitatkozást, újfajta interpretációk megvitatását jelenti – egykor talmudikus értelemben használták, manapság ennél általánosabban, a zsidó kultúrához, illetve a zsidósághoz kapcsolódó (tehát akár világi) témák megvitatására is.

A magyar zsidóság sokszínűsége, a gondolatok és intézmények pluralitása értékévé válik, s ez az a kontextus, ahol a progresszív közösségek is elfogadásra és partnerségre tudnak találni. Továbbá ez adja azt a tágabb fórumot, ahol nem vallási felfogás és meggyőződés alapján vonódnak be, illetve rekesztődnek ki az egyének, illetve csoportok, ahol a témák sokféle megközelítése nemhogy megengedett, de kívánatos is.

Összegzés

A hazai progresszív közösségek létezéséhez már hozzászólt a magyarországi zsidó vallási és világi mező. Ám egzisztenciális helyzetük továbbra is bizonytalan. Kérdéses, vajon a feljük való nyitás, a velük való együttműködés milyen szempontból és milyen mértékben tekinthető beilleszkedésnek, illetve befogadásnak. Illetve, a zsidóság pluralitásának kifejezése érdekében való összefogások és törekvések napjainkban nem mutatnak-e inkább afelé, hogy a progresszív közösségek sok egyéb zsidó szervezettel egyetemben itt nem a jelenlegi hitközségi struktúrába való beilleszkedésre, mint inkább egy új struktúra kialakítására törekzenek.

A jelenlegi rendszerben vizsgálva a kérdést, a hazai ortodoxia és neológia egyértelműen deklarálta, hogy a progresszív hitközségeket nem fogadja el zsidó *vallási* szervezetnek – csupán világi minőségükben ad támogatást nekik: kis összeggel támogatja hírlevélük megjelenését. Eközben a Bét Orim közösség rabbijával, Raj Ferenc rabbival párbeszédet folytat, zömmel informális kontextusban, lévén a budapesti Rabbiképző Intézetben végzett és felavatott, nemzetközileg ismert és elismert rabbiról van szó. Mindazonáltal az adott közösség helyzetében ez még nem hozott érdemi változást.

Másfelől viszont a pozitív hatások is kétségtelenek. Elindult a progresszív közösségek és más zsidó közösségek közötti párbeszéd: kerekasztal-beszélgetések, viták, zsidó fesztiválokon való közös részvétel, illetve partnerségek, együttműködések keretében. A

¹² *judapest.org* – zsidó popkulturális blog: <http://www.judapest.org>

¹³ <http://www.judapest.org/ket-zsido-harom-velemeny-2/>

A Judapest.org bloggerei az alábbi, 1998-ban megjelent antológia címét választották mottójuknak: Brawarsky, Sandee – Mark, Deborah 1998 *Two Jews, Three Opinions: A Collection of 20th-Century American Jewish Quotations*. New York: Peridgee Trade.

¹⁴ *PILPUL* – alterzsidó weboldal: <http://pilpul.net>

szervezeti kapcsolatok felvételében és megszilárdításában, a más közösségek képviselőivel való interperszonális és intézményi szintű kommunikáció hangnemében fontos szerepet játszanak egyrészt a régi barátságok, személyes kapcsolatok (vagyis granovetteri megfogalmazásban: a gyenge kötések ereje), a pluralitás értéként való igenlése, és ezzel a progresszív zsidók másságának elfogadása. A különböző zsidó szervezetekhez tartozó egyének és csoportok ismeretséget kötnek olyan on-line és off-line fórumokon, ahol globális és lokális kérdéseket vitatnak meg, ahol a különböző szervezetekhez tartozók kicserélik gondolataikat. Egy-egy téma kapcsán érdeklődve fordulnak a különböző, s így a progresszív vélemények és gyakorlatok felé is.

A *Judapest.org* egyik (még hozzá önmagát neológnak valló) bloggere nehezményezte például, hogy az új zsidó naptárban világi szervezetként jelölik meg a Szim Salom és a Bét Orim közösségeket, ugyanakkor a Bét Orim vallási vezetőjét mint rabbit megnevezik. A naptár szerkesztője rögvest reagált az ellentmondásra: azzal szabadkozott, hogy a Mazsihisz honlapjáról vette át az információkat [ahol egyébként szándékosan a zsidó civil szervezetek között tüntetik fel a progresszív közösségeket], és ígéretet tett a jövőben ennek módosítására.¹⁵

Úgy tűnik tehát, hogy a párbeszéd és az új összefogások olyan folyamatokat indítanak el, olyan attitűdváltozást, konkrét eredményeket vagy lehetőségeket teremtenek, amelyeket a progresszív közösségek hivatalosan, szervezeti, hitközségi minőségükben eddig nem tudtak elérni. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a zsidóság sokszínűségét igenlők és ösztönzők célja nem az adott – progresszív vagy egyéb – zsidó hitközségek, illetve szervezetek helyzetének javítása, hanem egy demokratikusabb zsidó mező, hitközségi és világi struktúra kialakítása. A különféle szervezeteket az együttműködésre azonban ennél konkrétabb célok sarkallják, gyakorta a saját szervezetük helyzetének javításának vágya, amely tehát eleinte mozgatórugója, később pedig eredője lehet egy demokratikus átalakulásnak. Mindenesetre a zsidó vallási, és ettől – a Mazsihisz hegemon helyzetete miatt – nem független világi mezőben komoly harcok zajlanak az erőforrásokért és az értékek, viszonyok kijelöléséért.

¹⁵ *Lehet-e valami "neológ" flódni?* <http://www.judapest.org/lehet-e-valami-neolog-flodni/#more-2958> (2008.10.12.)

LEVELEZÉSEK, HIVATALOS DOKUMENTUMOK (1992–2008)

A progresszív közösségek belső és külső levelezési anyagai, hivatalos dokumentumai.

Internetes források a zsidó képvisellel kapcsolatban: (itt csupán ízelítőre van lehetőség)
Ellentétek jegyében. Összeül a Magyar Zsidó Kongresszus.

http://hvg.hu/itthon/20081111_zsido_kongresszus.aspx(2008.11.11.)

Magyar zsidó peresztrojka.

<http://www.judapest.org/magyar-zsido-peresztrojka/>(2008.09.23.)

Zsidó kongresszus – látszat vagy lehetőség?

http://www.szombat.org/?l1=news&l2=plug_news&l3=showNews&id=1007(2008.11.10.)

KÖVES 2008

KÖVES Slomó: *Kell-e egységes zsidó képviselet?*

<http://nol.hu/archivum/archiv-477524>(2008.01.04.)

PANYI 2008

PANYI Szabolcs: *Kongresszusi kételyek.*

<http://www.szombat.org/kongresszusi+ketelyek.html>(2008.11.10.)

SZÁNTÓ T. 2008

SZÁNTÓ T. Gábor: *Új zsidó képviselet kívántatik.*

<http://www.szombat.org/uj+zsido+kepviselet+kivantatik.html>(2008.10.05.)

BIBLIOGRÁFIA

ANGELUSZ– TARDOS 1992

ANGELUSZ Róbert – TARDOS Róbert: Ideológiai átrendeződések Magyarországon a pluralizmus időszakában. In: *Értékrendek és társadalmi-kulturális változások. Válogatott tanulmányok.* Szerk. Somlai Péter. Budapest, ELTE Szociológiai Intézet (TS 3/2 kutatási beszámolók), 1992. 63–77.

CSEPELI 1992

CSEPELI György: *Nemzet által homályosan.* Budapest, Századvég Kiadó, 1992.

KOVÁCS 2002

KOVÁCS András (szerk.): *Zsidók a mai Magyarországon: az 1999-ben végzett szociológiai felmérés eredményeinek elemzése.* Budapest, Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó, 2002

LÖWY 1988

LÖWY, Michael: *Rédemption et utopie. Le judaïsme libertainaire en Europe centrale.*

Une étude d'affinité élective. «Sociology d'aujourd'hui». Paris, Presses Universitaires de France, 1988

SILVERSTEIN 1994

SILVERSTEIN, Alan: *Alternatives to Assimilation: The Response of Reform Judaism to American Culture, 1840–1930.* «Brandeis series in American Jewish history, culture and life». New England, Hanover and London, Brandeis University Press, 1994.

SZÁSZ 2008

SZÁSZ Antónia: A progresszív judaista mozgalom és a tradicionális zsidó értékek és normák. A hazai mozgalom ideológiája és gyakorlata által indukált társadalmi diskurzus, egyéni és intézményi reflexiók. In: *Értékek és normák interdiszciplináris megközelítésben.* Szerk. S. Nagy Katalin, Orbán Annamária. Budapest, Gondolat Kiadó, 2008. 97–107.

FÜGGELÉK

A progresszív felfogást és gyakorlatot a másik pólus, az ortodoxiához képest próbálom bemutatni az alábbi táblázatban.¹⁶

<i>Ütközőpont</i>	Ortodox felfogás és gyakorlat	Progresszív felfogás és gyakorlat
<i>A Tóra eredete</i>	A Tóra isteni eredetű. A benne lévő parancsolatokat tehát transzcendensnek feltételezik. Betartásuk kategorikus kötelesség.	A Tóra isteni ihletettségu, de emberek által írott. Ezért a tórai parancsolatok hierarchikus rendezése, egy részük újraértelmezése, akár negligálása, megváltoztatása megengedhető, elfogadott.
<i>A normakövetés oka, mikéntje</i>	Kötelességből történik; szigorú. Preskriptív (előíró) felfogás van. Nem szükséges a meggyőződés. Az erkölcs felfogása teológiai (az erkölcsi normák isten parancsai).	Személyes meggyőződésből történik. Ígény van emotivista motívumra. Fontos az érzelmi, illetve gondolati elfogadás (a szellemiség megértése), a meggyőződés. Lehetséges a preferenciarendezés.
<i>A normakövetés motivációja</i>	Deontologista (kötelességelvű). [„Tedd meg eredménytől függetlenül!”] Alapmotívum: a törvények tisztelete. A tórai parancsolatok kategorikus kötelességet jelentenek, és isteni eredetüknél fogva erős készízetést éreznek betartásukra. A rabbinikus törvények kevésbé kötelező erejűek, de előírtak és szokás erejüknél fogva is erős normatív nyomást gyakorolnak. A szocializáció során a külső norma-rendszert interiorizálják, ezért belső motivációt éreznek betartására, amely így önmagában rejti jutalmát.	Konzekvencialista (következményelvű). [„Tedd meg, ha jó a következménye!”] A parancsolatok többségét az alapvető erkölcsi normákat leszámítva – nem feltétlen kategorikus kötelességnek fogják fel. Átbeszélük, akár újra is értelmezik az erkölcsi és egyéb törvényeket, szituációkat. Személyes értékeik, vágyaik, ízlésük stb. szerint cselekszenek. Mind acselekedeteiket, mind a normákat mérlegelik aszerint, hogy milyen következménnyel járhatnak. (uo.: cselekedet- és szabály-utilitarizmus)
<i>Normakövetés, háláchához való viszony</i>	A háláchá egységes egészként követendő etalon. Csak egy háláchá van.	A parancsolatok többsége közül mindenki szabadon válogathat, azokat a maga számára hierarchikusan rendezheti: felépítheti a „saját hálácháját”.
<i>Normák értelmezése és megtartása</i>	A régi Tóra-magyarázók tisztelete. Írott és Szóbeli Tan szigorú követése. Nincs elavulás. A cselekvés normák által meghatározott, a	A ma emberének értelmezése is legitím. Sok norma nem általános, illetve nem örökérvényű. Adott kor, adott

¹⁶ A táblázatot a szerző állította össze.

	gondolat szabad. Szabad választás: a tekintetben van, hogy vallásos zsidó életet él-e valaki. Ha igen: meg van mondva, mit tegyen.	történelmi kontextus termelte ki. Nem követnek minden normát. Szabad választani. Szabad újragondolni, szabad új szokásokat kitalálni. Nincs általános előírás a normakövetést illetően.
<i>Emancipáció</i>	Elutasítja.	Elfogadja, kinyilvánítja.
<i>Tradícióőrzés és -feltés</i>	A zsidó tradíció változatlan formában történő őrzése, fenntartása fontos – a tradicionális normák szerint való életvitel tartja meg a zsidóságot.	A zsidó tradíció értékes; megismerése is értékes. Aktualizálása, átalakítása megengedett. Modern életvitelbe illesztve, változó formában őrződhet meg. Egyébként a többség nem tud a szerint élni.